

TIL LYKKE

PIA JARVAD

Dansk Sprognævn

PRESSto.

ABSTRACT. In this article I give semantic and historical explanations of some selected lexical areas that may cause problems for non-native speakers of Danish. I describe some important developments in a historical perspective, showing how new words shift the semantics of old words. I also deal with how many new words are continuously recorded and the vast majority of new words are occasional formations. They show the creativity in Danish language. I have selected two new words from each year since 1946 to honor the 70-year-old professor in Danish.

Til lykke til en professor i dansk, som fylder 70 år og som fortjener hæder og ære for sin indsats for dansk sprog og kultur her. Til lykke skal det lyde sammen med en tak for et godt samarbejde fra Dansk Sprognævn og fra mig. I min artikel til professoren har jeg i det følgende fokuseret på en række mindre områder som i særlig grad kan volde problemer for den dygtige dansktalende som dog ikke har modersmålskompetence.

2. FITNESS

Det forekommer mig at *fitness* ikke har været Geneks spidskompetence, ej heller været blandt hans ambitioner. Derfor skal han have nogle ord med fra denne verden, ord som alle afspejler de ændringer på synet af legemsøvelser som er karakteristisk for de sidste 70 år.

Selve ordet *legemsøvelse* er beskrevet i *Ordbog over det Danske Sprog* (herefter *ODS*) som 'legemlig virksomhed, som kan udvikle legemets sundhed, styrke, smidighed oln.; sportsøvelse; gymnastik'. Ifølge ordbogen er ordet fra o. 1700-tallet, og det bruges om især tilrettelagte legemsøvelser. Således hed mit skolefag legemsøvelser i slutningen af 1950'erne indtil det i 1960'erne blev afløst af ordet gymnastik. Sidenhen blev skolefaget omdøbt til idræt.

Ordet *kondition* er gammelt i dansk, men dog med betydninger som 'vilkår', 'omstændigheder', mens den sportive betydning angiver *ODS* (bind 10, 1928) som et betydningslån fra engelsk om 'den af træning osv. betingede skikkethed til at deltage i en kamp olgn.; især i forb. som i (god) kondition, ude af kondition'. *ODS* giver et citat:

- (1) den kødfulde Bokser, der staar oprejst i Ringen i fineste Kondition, ved fuld Kraftbevidsthed. (Johannes V. Jensen: *Digte*, 1906)

Forkortelsen *kondi* registreres første gang i 1958 if. *Nye Ord i Dansk* – fra 1955 til i dag (herefter *NOiD*), og der opstår efterfølgende et væld af sammensætninger med *kondi-* som førsteled, fx *kondisko*, *kondicykel*. *Fitnessen* løbes langsomt i gang i 1960'erne, men i den periode har den unge generation travlt med så meget andet: *studenteroprør*, *pot*, *gruppesex*, *storfamilie* mv., så udvalget er endnu sparsomt: *circuittræning*, *ergometercykel*, *sweeper*, *motionscykel*, er hvad man kan byde på i *NOiD*, som også har disse med fra senere perioder:

1970'erne: *motionscenter*, *coach*

1980'erne: *aerobic*, *mountainbike*, *fitness*, *vandgymnastik*

1990'erne: *akvaaerobic*, *motionsvideo*, *akvarytmik*, *hydropower* 'art vandgymnastik', *spinning*, *bodybike* d.s.s. *kondicykel*, *wellness*

2000'erne: *bodyfitness*, *stripfitness*, *akvaspinning*, *parkour* 'springe fra et sted til et andet', *lattercoach*, *polefitness* 'fitness omkring en stripperstang', *crossfit*, *zumba* 'kombination af aerobic og dans'

2010'erne: *boxjump* 'hopning fra gulv til lav kasse', *crossfitte* 'at dyrke crossfit', *gun* 'muskuløs overarm', *helseskov*.

3. LIVLINE

Nogle ord og udtryk er ikke til at forstå umiddelbart, også selv om man kan gennemskue de led som ordet består af. *Hustag* er 'taget på et hus', førsteled er det led som kommer først osv. Lars Brink kalder betydningen af det umiddelbart forståelige ord for dets pålydendeværdi¹, en betegnelse som jeg tager til mig her. Det er gængs at pålydendeværdien som et ord har, er den primære, og herefter kan der opstå en overført betydning, en billedlig brug osv. Det er fx den faste rækkefølge i en ordbog når betydningerne oplistes. Men der er ord hvor en pålydendeværdi ikke er eksisterende, fx *huskekage* som er et lidt gammeldags ord for 'lussing, lærestreg'. Stor var så min overraskelse at se dette oplag i mit lokale distriktsblad *Nordsjælland*:

¹ Personlig kommunikation.

(2) Huskekage

På landets plejecentre fejres den internationale Alzheimersdag 21.9.2015 som en huskedag for demente og med kaffe og kage, og i den forbindelse opfordres pårørende og medarbejdere til at bage og sælge såkaldte ”huskekager”.

En *huskekage* er et stærkt leksikaliseret ord som her bliver afleksikaliseret og skal forstås ved dets pålydendeværdi som ’kage der får en til at huske’.

Et andet ord er *torskegilde* som betegner et ’møde, hvortil skattevæsenet tilkalder skatteydere, hvis selvangivelse ikke anerkendes’ (*ODS*). Samme ordbog oplyser ikke noget om hvorfor det hedder sådan, men en mulig forklaring kan være at skæringsdatoen for regnskabsåret er 31/12, det vil sige nytårsaften, hvor der traditionelt serveres torsk i Danmark. I *Den Danske Ordbog* (herefter *DDO*) har *torskegilde* én betydning, nemlig den leksikaliserede: ’møde hvortil skattevæsenet indkalder en skatteyder hvis man ikke kan acceptere den pågældende persons selvangivelse’. Nu er det dog ikke sådan at *DDO* kun medtager leksikaliserede sammensætninger og udelader de gennemsigtige, jf. fx at *bacon-stykke* er med betydningen ’et stykke bacon’. Men *DDO* adskiller sig her fra *ODS* som også har pålydendeværdien for ordet: ’selskabelig sammenkomst, gilde, hvor der serveres (kogt) torsk’. Man kunne fristes til at tro at pålydendeværdien af *torskegilde* i *ODS* er kommet med af systemtvang.

Ordet *livline* har pålydendeværdien ’tov der er fastgjort til en person som en sikkerhedsforanstaltning fx i forbindelse med arbejde eller sportsudøvelse hvor der er fare for at falde ned’. Den overførte betydning ’mulighed for at få hjælp i en ellers vanskelig situation’ er dog langt mere i brug i dag. I et meget populært quiz-program får deltagerne 3 livliner som kan benyttes hvis de er i tvivl om svaret, dvs. at få hjælp på 3 forskellige måder.

Krydderen galt i halsen er et moderne udtryk for at blive meget overrasket, man kan godt fundere over at det dannes nu når man betænker at krydderen som morgenbrød ikke mere er særligt almindeligt. På samme måde er ordet *badebillet* eller især i forbindelsen *komme med på en badebillet* ikke umiddelbart gennemskuelig; det betyder ’letkøbt eller ufortjent adgang til noget eftertragtet’, som i dette citat fra *DDO*:

- (3) Danmark får badebillet til VM. Det danske kvindelandshold får en let start på VM i Brasilien i december

En mulig forklaring på den overførte brug kunne være at uleksikaliserede badebilletter ikke er kostbare.

4. LAPS

Laps er med i NOiD med ældste belæg fra 1990. Den nye brug er ’sjusket mand’; den gamle betydning er det modsatte, nemlig: ’pyntet mand’; *tøjjon*, *dandy*. *DDO* og *Den Danske Netordbog (DDN)* har begge de to betydninger

og fordelt på samme måde. *DDO* tilføjer at den nye brug om 'lurvet og sjustet klædt (yngre) mand' regnes af mange for ukorrekt. *ODS* angiver etymologien til ordet og angiver den ældste betydning: 'ung, næsvis, uopdragen, drengagtig mandsperson 'levemand' med flabet væsen'; 'fræk pigejæger'. Ordet pendulerer således fra *flabet levemand* over *dandy* til *sjuske*.

5. YMER

Ymer er den jätte som i den nordiske mytologi drak mælken fra koen Audhumbla. Ymer er også et syrnet tyktflydende mælkeprodukt. Og så indgår det vistnok i datidens slangudtryk: *fed ymer*, *bred ymer* 'alle tiders' fra midt- og efterkrigsperioden, Geneks og min ungdomstid. I *NOiD* er der 3 eksempler på udtrykket, de to er metaeksempler, der handler om ordet, det tredje næsten er rigtigt citat fra *Politiken*, 28.8.1981:

- (4) Post til tiden, som skolebørnenes sprognavn nu siger, hvis noget fortjener ros. Bred ymer og færdigt arbejde er så forældede som en politiker på visit i TVavisen.

Eva Skafte Jensen (2014a; 2014b; 2014c) sætter spørgsmålstegn ved om det var et udtryk som blev aktivt brugt (det samme siger hun om *knæhøj karse*), hun tvivler. Det gør jeg også og tilføjer et andet ord som også i eftertiden er sat til at karakterisere perioden: *bollerum* 'rum til at dyrke sex i'. Det kommer med i *NOiD*, først i 2015, med ældste "rigtige" citat fra 1978. Eftertiden har tillagt perioden mangt og meget, sågar ord.

6. KREATIVITET OG NYE ORD

Dannelse af nye ord er sprogets kreativitet. Nogle af de nye ord afspejler den verden som er nu. Nogle af dem er benævnelser for nye ting og fænomener, fx *udsatteråd* 'kommunalt råd for varetagelse af udsattes (fx hjemløse) tarv', *grønvask* 'det at varer o.l. fremstår som mere økologiske og klimavenlige end de i realiteten er', *mælkeskandale* (om skandale i Kina hvor der blev tilsat melamin i mælken med skrækkelige sundhedsmæssige konsekvenser).

Andre nye ord dannes for noget som kendes i forvejen, fx *liebhaverbolig* (luksusbolig), *klatfravær* (pjakkedag) og *sundhedskort* (sygesikringskort), og disse ord udtrykker ofte holdninger til fænomenet. Gamle ord får tillagt nye betydninger, fx *kant* og *underfrankeret*, og når *hængerøv* bliver brugt om personer. Til nye ord regnes også at ordet bruges på en ny måde, fx *dumpe eksamen* hvor det traditionelle er *dumpe til eksamen* eller *tænke sommerferie* i stedet for *tænke på sommerferie*. Udtryk som *boligaranti ver. 2.0*, *uhellig alliance* har, selvom de består af to ord, som helhed en fast betydning og fast form, og de er således nye faste udtryk, og de hører med i beskrivelsen af nye ord.

Når et nyt ord opstår, ved man aldrig om ordet bliver et varigt tilskud til dansk eller om det forsvinder lige så hurtigt som det kom. Forsvinde hurtigt gjorde *burkaudvalg* 'udvalg som skulle tage stilling til brug af burka i det offentlige rum', og *klimakaravane* 'bus som kørte rundt i landet i 2008-9 med oplysning om den globale opvarmnings betydning for klimaet'. Sådanne kometord (Jarvad, 1995:173) har stærk affinitet til bestemte hændelser og kan ikke forstås uden at man kender til hændelserne. De har potentiale til at blive varige tilskud til vores ordforråd, men det finder man først ud af når der er gået et stykke tid, og fænomenet er blevet et fast og varigt fænomen.

En anden type nye ord som ikke får varig indflydelse på sproget, er de banale sammensætninger, fx *klimakonference*, *klageantal*, *værdipapirsammensætning*, *risikoappetit*. De er dannet af sprogets byggeklodser efter de regler som vi opbygger et ord på, og de er gennemskuelige, og uproblematiske at forstå hvis man kender førsteled og andetled. De har potentiale til at blive varige tilskud, men det finder man først ud af når der er gået et stykke tid, og ordet lægger sig fast som "ordet for tingen".

I Dansk Sprognævn har en kollega til mig, Jakob Halskov, udviklet en automatisk nyordsfinder. Programmet hedder Ordtrawleren, og med den kan man gennemtrawle kæmpestore tekstmængder for at finde de nye ord automatisk. Nye ord er så ord som ikke er fundet før, ikke står i ordbøger som *Retskrivningsordbogen (RO, 1996)* og *DDO* og heller ikke er fundet af os selv i Sprognævnet. Her er den menneskelige erfaring for nye ord, om jeg så må sige, slået fra. I tal kan vi konstatere at der er en voldsom kreativitet. Ordtrawleren læser sig måned for måned gennem avisdatabase *Infomedias* tekstkorpus og registrerer tusinder af ukendte ordformer i nyhedsartiklerne. Det gør den også selvom man fjerner ca. 1,2 millioner ordformer som allerede kendes fra ordbøger og andre referenceværker og ser bort fra ord som består af grafisk tegn, fx e-mailadresser og navne. Selv efter 20 måneder observerer programmet stadig mellem fire og fem ukendte ordformer per 1000 løbende ord. En enkelt måneds data fra Infomedia (ca. 7 mio. løbende ord) bidrager således med ikke mindre end 20.000 nye ord.

En ordbogsredaktør vil naturligvis aldrig betragte mere end en brøkdel af disse ord som sproglige nydannelser der kan indgå i fx en nyordsordbog, og alle disse nydannede ord er ikke stave- eller slåfejl. De er derimod tilfældige nydannelser, ord som vi danner i samme øjeblik som vi har brug for dem. Vi danner dem efter det orddannelsesmønster som vi kender, når vi kan modersmålet. Det er 20.000 nye ord om måneden af denne type: *bonuspotentiale*, *efterårsmadvin*, *fodboldekspert*, *forårsprognose*, *havnepulje*, *kammermusikudgivelse*, *pizzabande*, *terrormanual*, *vandfinale*, *æblefest*, *æbleparadis*. Prøv at se på disse ord, lige til at lave: *tefest* (jf. det almindelige *vinfest*), *tetallerken* (jf. *kagetallerken*), *tesøster* (jf. *kaffesøster*), *tetår* (jf. *kaffetår*). Selv om disse *te*-ord ikke er med i ordbøger o.l. er de ikke nye ord i vores forstand, de kan

dannes umiddelbart, og det er mere eller mindre tilfældigt om de er dannet og skrevet og kommet med i store tekstkorpusser.

Desuden er fx ord som *mælkeskandale* og *æblefest* som kom ud som nye ord i bestemte år, slet ikke mulige at tidsbestemme nærmere. Hvis der havde været en *mælkeskandale* i 1930, måtte det hedde *mælkeskandale*, og så var ordet fra 1930. 1. maj og dagene deromkring var *fløjteaktion*, *fløjteaktionist* og *fløjtenist* i ny betydning, de blev også brugt ved 1. maj-arrangement i 2014, en aktion mod statsminister Helle Thorning-Schmidts tale for at overdøve den med fløjten og dermed udtrykke modstand mod den førte politik. Ordene er nu forsvundet igen.

Moderne sprogteknologi finder ikke nye ord til brug for ordbøger, men dokumenterer derimod at dansk er et rigt sprog, smidigt til at danne nye ord når vi har brug for det, og med lige så mange ord som alle andre sprog. Den folkelige forestilling om at engelsk har langt flere ord end dansk kan skrottes. Det er ikke så dumt.

7. KAFFE

Det er ikke få kopper kaffe jeg har nydt som gæsteforelæser i Poznań. Stærke og gode. Dem siger jeg tak for, men udtrykket *tak for kaffe* har en hel anden betydning end i denne kontekst. I *NOiD* er den nye betydning med, og betydningen er om noget man tager afstand fra: 'vorherrebevares'. *Tak for kaffe* er fra 1993. Etymologien til den brune drik, som den kaldes med en rædsom floskel, er i dansk via fransk *café* eller tysk *Kaffee* fra tyrkisk *kahve* 'kaffe', af arabisk *qahwa* 'kaffe, vin'. I dag er der mange slags kaffe, fx kaffe på italiensk: *americano* (1998) 'espresso fortyndet med kogende vand', *espresso* (1953), *cappuccino* (1962) 'lige dele espresso og varm mælk med mælkeskum og med kakaopulverdrys på toppen', *caffè latte* (1992) 'en del espresso tilsat to dele varm mælk og et lag mælkeskum, ofte serveret i et højt glas', *latte* (1998) er en kortform af *caffè latte*, mens *café au lait* (1878) er fra fransk og er lavet som *caffè latte*. *Cortado* (o. 1995, fra spansk) er 'en del espresso og en del varm mælk', mens *caffè macchiato* (o. 1995, italiensk igen) er 'espresso med lidt mælkeskum', *mokka* (medio 1800) 'stærk kaffe i små kopper', oprindeligt en syrlig, bitter arabisk kaffe udskibet fra byen Mokka i Yemen, *jordemoderkaffe* 'stærk kaffe' (1937), oprindeligt den kaffe en jordemoder drak mens hun ventede på at en fødsel skulle gå i gang.

Kaffen er blevet lavet på mange måder: i en *madam blå* 'blåemaljeret kaffekedel', (1928 if. *ODS.S*), i en *kaffekolbe* (1940), i en *kaffemaskine* (1968), af *pulverkaffe* (1950), fx af mærket *Neskaffe* (1957), *filterkaffe* (hvor kaffen filtreres med et papirfilter, 1991), og i en *stempelkande* (1988) laves *stempelkaffe* (1993). Kaffen kan tilsættes andet end mælk, fx whisky eller is: *irish coffee* (1972), *iskaffe* (1947). Kaffekulturen er beriget med en *barista*

‘kaffemager, kaffebartender’ (1999) som fx i en *kaffebar* (o. 2000) kan tilbyde et bredt udvalg af kaffesorter og kaffeanretninger. Den gamle brug af ordet *kaffebar* var om et ydmygt sted med kaffeservering, ingen alkoholserving, men med mulighed for et let måltid og hvor der typisk var åbent mellem 6 og 14 med tanke på betjening af håndværkere.

Ordet *coffee table-bog* (1988) eller i helt fordansket form *kaffebordsbog* (1992) er bøger som lægges frem fx på sofabordet til at bladre i for gæster og for at vise hvem man er. Bøgerne er gerne meget smukke, store og uhåndterlige.

8. PENDLORD

Pendulord er ord med to betydninger der er hinandens modsætninger. Betydningen svinger fra den ene ende af pendulet til den anden. Her er et par stykker af dem:

Bjørnetjeneste er sammen med *godt* (se nedenfor) de to mest omtalte pendulord. *Bjørnetjeneste* er med i *NOiD* med ældste belæg fra 1992 med betydningen ‘god tjeneste’; den ældre brug er: ‘velment, men malplaceret tjeneste’. Den gamle betydning refererer til La Fontaines fabel om bjørnen, der med en sten ville jage en flue væk fra sin sovende herres ansigt, men knuser hans pande. Den nye betydning synes at være opstået ved en association til teddybjørnen som den store, gode bamse. Den nye betydning af *bjørnetjeneste* er blevet et ikon for det danske sprogs forfald, sædernes opløsning og almindelig utilfredshed med den unge generation. For pendulord skiller normalt den gamle generation fra den unge. Men der kan nu være tvivl om hvorvidt den nye betydning af *bjørnetjeneste* er særlig almindelig, eller for den sags skyld også den gamle betydning; søger man i tekstkorpora er de fleste eksempler netop diskussionen om betydningen.

Forfordele er med i *NOiD* med ældste belæg fra 1964. Den nye betydning er ‘give fordel’; ‘begunstige eller favorisere’, mens den sædvanlige betydning er det modsatte, nemlig: ‘behandle dårligere’; ‘forurette’.

Genistreg er med i *NOiD* med ældste belæg fra 1978. Den nye brug er pålydendeværdien, helt uden ironi, og den betyder ‘opfindsom eller begavet handling’, mens den gamle betydning er den ironiske brug om en dum og tåbelig optræden. Men om dette ords betydning er de lærde uenige. *NOiD* forudsætter betydningen ‘dum og tåbelig optræden’ ved at kalde den pålydendeværdi ‘opfindsom eller begavet handling’ for ny brug. *DDO* har kun én betydning: ‘handling, idé el.lign. der vidner om ophavsmandens geni’, mens *ODS* har tre betydninger i denne rækkefølge: 1) opfindsom handling, der vidner om begavelse, altså den pålydende brug, den der er beskrevet i *NOiD*: 2) også om ubesindig, dumdristig, forsoren optræden, der skal vise, at vedkommende er ubekymret om (føler sig hævet over) almindelig skik og brug, de borgerlige love osv., 3) nu især (ironisk) om dum, tåbelig optræden som er den

der i *NOiD* er beskrevet som gammel brug. Det pågældende bind er fra 1924. *Meyers Fremmedordbog* fra 1924 skriver at *genistreg* mest bruges i misbilligende forstand for: 'vrang, urimelig Streg'. Det kunne tyde på at ordet svinger frem og tilbage flere gange.

Godt er med i *NOiD* med ældste belæg fra 1961. Den nye betydning er 'lidt mindre end'; den traditionelle betydning er 'lidt mere end'. For mig der falder mellem to stole i netop dette ord, har det været en huskeregel at jævnføre med *knap*: *knap* klokken 12 er før klokken 12; men nu er *knap* også et pendulord: ny betydning er 'lidt over'; den traditionelle betydning er 'lidt under'. Så skal vi mødes *knap* eller *godt* 12, kære Genek; vi må vist hellere sige klokken præcis 12.

9. MED 70 (X 2) DANSKE ORD TIL EUGENIUZ RAJNIK

I 1946 hvor Eugeniusz Rajnik blev født, blev der for første gang registreret ordene *chokolademælk*, *fifty-fifty*, *gangstervælde*, *gentleman agreement*, *husmorservice*, *iblødsætningsmiddel*, *isshow*, *kerne kemi*, *korridorhus*, *løgn og lakrids 'vås'*, *levende lys*, *ligge lunt i svinget*, *ikke forstå eller fatte en lyd*, *pindemad*, *pullimit 'dårlig vin'*, *rhesusfaktor*, *safaristol*, *seriebog*, *social forsorg*, *rejse på tommelfingeren*, *velskænket øl*. Ordene afspejler det danske samfund lige efter krigen, ordene peger fremad mod det som i 1955 kaldes *velfærdssamfund*. I det følgende er der som en *snas* ('lille bid', 1995) fra hvert år siden Eugeniusz Rajniks fødsel:

- 1947: *charmetrold*, *kuglepen*
- 1948: *atomkraft*, *swimmingpool*
- 1949: *bikini*, *kibbutz*
- 1950: *gæstelærer*, *shoppe*
- 1951: *inddæmningspolitik*, *teenager*
- 1952: *holdarbejde*, *twill*
- 1953: *børnelokker*, *hamburger*
- 1954: *bærepose*, *parkacoat*
- 1955: *buksestrømper*, *velfærdssamfund*
- 1956: *kernefamilie*, *rock'n'roll*
- 1957: *disinformation*, *køkkenelement*
- 1958: *babydoll*, *lørdagsfri*
- 1959: *campingbil*, *rumsonde*
- 1960: *grøn bølge*, *komme hinanden ved*
- 1961: *kommunikationssatellit*, *landskabsplanlægning*
- 1962: *dørmand*, *fritidshus*
- 1963: *papmælk*, *ørehænger*
- 1964: *affaldspose*, *sølvbryllupskvarter*

- 1965: *flue på væggen, kropsnær*
1966: *flippe, komme ind fra kulden*
1967: *abortrejse, flowerpower*
1968: *generationskløft, hyrdetæppe*
1969: *biovask, fingermaling*
1970: *bofælle, galar*
1971: *edb-assistent, klassens time*
1972: *diskette, dragshow*
1973: *afrorock, vådområde*
1974: *jogging, wok*
1975: *mandelejr, weekendfar*
1976: *burhøne, musefældeklausul*
1977: *bistandshjælp, skuffeselskab*
1978: *følsom oplysning, stjernekrig*
1979: *astmadyne, præstestyre*
1980: *halal, varmluftsovn*
1981: *foodprocessor, seksuel chikane*
1982: *boulespil, lørdagskylling*
1983: *aerobic, kostfiber*
1984: *bulgur, bypassoperation*
1985: *aids-virus, ålefarm*
1986: *asylant, pyramidespil*
1987: *gadefodbold, middelhavskøkken*
1988: *blå flag-havn, standupkomiker*
1989: *fatwa, pc-virus*
1990: *cyberpunk, kogalskab*
1991: *affaldssortering, ozonhul*
1992: *affaldsturisme, plug and play*
1993: *internet, østkriminalitet*
1994: *EU-borger, www*
1995: *lookalike, snailmail*
1996: *demensklinik, forandringsparat*
1997: *cigarbar, rygerlunge*
1998: *dræbersnegl, tovholder*
1999: *bamsevin 'vin med højt alkoholindhold', trivselsdag*
2000: *blog 'netdagbog', keglet 'kikset'*
2001: *alfahan 'dominerende mand i en gruppe', faktatjek 'undersøgelse af om noget passer'*
2002: *kulturmuslimsk, babysalmesang*
2003: *macaron, doktorfisk 'lille fisk som renser fødder for hård hud som den spiser'*
2004: *cutter 'person som skærer i sig selv pga. psykiske vanskeligheder', trainsurfe*

- 2005: *arabisk forår, hjemmøveri*
- 2006: *liggedag* 'dag hvor beboerne på et plejehjem må blive i sengen',
øvdag
- 2007: *cloudcomputing* 'det at bruge programmer på nettet', *e-cigarett*
- 2008: *bandepoliti, næse-til-hale-* 'det at udnytte kødet fra dyrets næse til dens hale'
- 2009: *bygotto* 'risotto med byg i stedet for ris', *hashtag* 'emneord for tweets som handler om det samme'
- 2010: *crave* 'have trang til', *fail* 'fejl'
- 2011: *bitcoin* 'møntenhed i digital valuta', *fremmedkriger* 'person som tager til fremmed land for at deltage i en krig'
- 2012: *smartur, brexit* 'britisk udtræden af EU'
- 2013: *selfie* 'selvportræt taget med mobiltelefon og lagt ud på de sociale medier', *e-damp* 'damp fra e-cigarett'
- 2014: *tys-tys-kilde* 'hemmelig kilde i journalistik', *skraldetragt* 'skraldespand med stor åbning som er placeret i en bils vindueshøjde'.
- 2015: *je suis Charlie, segboard* 'art rullebræt med motor'
- 2016: *skattelæk* også kaldet *luxleak* 'en læk med oplysninger om skattely for fremtrædende personer via bank i Panama'

10. ÅRETS ORD

Årets ord er en genre som begyndte at dukke op for knap 10 år siden. Inspirationen til dette kom fra tysksprogede lande som Tyskland, Østrig, Schweiz som i en årrække har haft udvælgelser af årets ord og udtryk. På tysk udkom en ordbog over århundredets "kerneord", ord som år for år karakteriserede netop dette år, fx *atombombe* (1945), *kredittkort* (sluttresserne), *fastfood* (1971), *nylonstrømpe* (sluttrediverne) (Krone/Walther, 2001). Selv om bogen beskriver tyske forhold, er der, som eksemplerne viser, stor lighed med danske forhold. 2000-årets nye ord (eller ord som er slået igennem i 2000) er fx disse tyske ord i dansk udgave: *BSE-krise* (*BSE-Krise*), *greencard* (*Greencard*), *sms* (*SMS*), *kamphund* (*Kampfhund*), *bigbrotherhus* (*Big-Brother-Haus*).

Først herhjemme var sprogtidsskriftet *Mål & Mæle* i 2006, som det kan ses nedenfor. Mange ord er blevet kåret, både gamle ord (fx *lømmelpakke* af *Mål & Mæle* og DRs *Sproglaboratoriet* i 2009, men det er i hvert fald fra 2000), og helt nye (fx *akutjob* af *Mål & Mæle* i 2012), og ord som forsvandt lige så hurtigt som de dukkede op (fx *vuvuzela* af både *Mål & Mæle* og DR i 2000). Fælles for arrangørerne af kåringerne har været at årets ord ikke nødvendigvis skulle være nye ord, men derimod være fremtrædende i året. Der er også et ønske om at hovedbidragyderne til forslagene skulle være i *Mål og Mæles* tilfælde læserne, hos DR lytterne. For *Mål & Mæle* var dommerne redaktørerne, altså fagfolk, mens det for DRs vedkommende repræsentanter for medierne,

sprogprogrammet *Sproglaboratoriet* og Dansk Sprognævns direktør. I den norske liste er forslagene menige nordmænd, mens dommerne definerede bestemte kriterier for udvælgelsen og det endelige ord.

	M&M ÅRETS ORD	M&M ÅRETS VENDING	DR1, SPROGLABORATORIET	NORSK SPRÅKRÅD
2006	Ommer			
2007	klimaministerium	varme hænder		
2008	udlændingesservice	Ritts billige boliger		finanskrise
2009	Lømmelpakke	jo, vi kan	Lømmelpakke	svineinfluenza
2010	Askeramt		Vuvuzela	oksefast/askefast
2011	arabisk forår		arabisk forår	rosetog ²
2012	Akutjob		Stenalderkost	å nave (naving) ³
2013	–	–	Undskyld	sakte-tv ⁴
2014	–	–	MobilePay	framandkrigar/ fremmedkriger ⁵

(Tab. 1) Oversigt over årets ord/vendinger i årene 2006-2014

Blandt årets ord og årets nye ord er der påfaldende lidt negativitet overfor engelske ord, noget som der ellers ofte er. 17 % af de foreslåede ord er lånt fra engelsk, og i forhold til antallet af ord i ordforrådet som helhed er det ganske mange idet man regner med at der er 2,5 % (som i *NDO*), mens der i forhold til nye ord (som i *NOiD*) er 34 %.

Der udtrykkes ikke megen glæde ved ordene, det er politikernes og mediernes sprog som fremhæves som negativt. Kun to eksempler blandt alle disse forslag er indsendt fordi de er gode. Det ene er *oldschool*: ”et præcist ord for noget som er ”out”, hvilket sker lynhurtigt i dag, det er også et lidt sjovt ord, som man hører af og til”, argumenterer forslagsstilleren. Det andet er *droneforældre* som får følgende ord med på vejen: ”Ordet anser jeg for en værdig afløser for de tidligere *curling-* eller *helikopterforældre*”.

Der er to typer indsendere, de ganske almindelige daglige lyttere til programmet og en række skoleklasser som har været i sproglig aktivitet i forbindelse med kåringen. De unge har indsendt: *akavet*, *ebola*, *fiskesnask*,

² Ordet opstod i dagene efter Anders Breiviks myrderier på Utøya 22. juli 2011 hvor der blev arrangeret optog med roser over hele landet.

³ At nave, naving er dannet til institutionen *Nav* 'Ny Arbejds- og Velferdsforvaltning', en norsk myndighed dannet ved at arbejdsløshedskasse, arbejdsformidling og kommunernes socialtjeneste blev slået sammen i 2006. Der er et NAV-kontor i hver kommune i Norge. Ordet betyder 'at få bidrag, eller slå plat på statens regning'.

⁴ Tv-programmer som filmer minut for minut en længerevarende begivenhed. Foreløbig har man fx disse: VM i skak, Bergensbanen minut for minut, og Norsk tv planlægger flere.

⁵ Svarer til *syrienskriger* på dansk.

forrudetøs, G 'gangster', kodylt, lurendrejer, musikmatros, røvfirkant, trøffelgris, twerkdronning, tøffelheld, voldssprødt – det er ikke til at gennemskue hvorfor disse er bragt i forslag, men fælles er det dog at de ikke som de voksne indsendere belaster ordene med negative konnotationer.

Årets ord blev udvalgt mellem 12 ord som dommerne på forhånd havde indskrænket det store felt til: *byhave, digital borger, ebola, girafgate, hverdags-sexisme, inklusion, konkurrencestat, madspild, MobilePay, nødløgn, regnbue-aktivist, retænke*, vinderordet blev – tadadada – navnet på appen *MobilePay* fra Danske Bank. Appen gør det muligt at overføre penge til andre via mobiltelefonen.

Sprognævnet har som tidligere år lavet en liste over de nye ord som er dukket op eller slået igennem i årets løb. Den kan ses på nævnets hjemmeside på denne adresse: <http://www.dsn.dk/nyt/nyheder/nyordsliste-2014>. Den er udarbejdet af nævnets nyordsgruppe som består af Margrethe Heidemann Andersen, Jørgen Nørby Jensen og mig selv. Her finder man beskrevet forskellige ord fra *bikinibro, bikinibridge* (2014) 'skønhedsideal hvor piger stræber efter at være så tynde at bikinitrusserne kun hviler på hoftenebenes således at der dannes et mellemrum mellem bikinien og den nedre del af maven' over *normcore* (2014) 'mode der går ud på at være så almindelig som muligt' til *skraldetragt* (2014, med sporadisk brug fra 2011) 'skraldespand med stor åbning som er placeret i en bils vindueshøjde'. De fleste af ordene kommer også med i *NOiD*.

LITTERATURHENVISNINGER

- Jarvad, P. (1995). *Nye ord – hvorfor og hvordan?* København: Gyldendal.
 Jensen, J. V. (1906). *Digte*.
 Krone, S., Walther, H. (red.) (2001). *Wörter die Geschichte machten. Schlüsselbegriffe des 20. Jahrhunderts*. Gütersloh; München: Bertelsmann-Lexikon-Verlag
 Meyer, L. (1924). *Meyers Fremmedordbog* med bidrag ved J.P.F.D. Dahl og F.V. Dahl. 8. udgave. København: Gyldendal.
Mål & Mæle. Tidsskrift.
NDO = Nudansk Ordbog. (2011). København: Politikens Forlag.
 Nordsjælland 2.9.2015.
Politiken, 28.8.1981.
RO = Dansk Sprognævn: Retskrivningsordbogen. København: 1996.
 Skaftø Jensen, E. (2014a). Bred ymer. I: *Jyllands-Posten*, 26. juni 2014.
 Skaftø Jensen, E. (2014b). Bred ymer – igen. I: *Jyllands-Posten*, 16. august 2014.
 Skaftø Jensen, E. (2014c). Bred ymer – igen – igen. I: *Jyllands-Posten*, 6. september 2014.

INTERNETKILDER

- DDN* = Den Danske Netordbog: <http://www.ordbogen.com> [adgang: 30.09.2016]
DDO = Den Danske Ordbog: <http://ordnet.dk/ddo> [adgang: 30.09.2016]
 Infomedia = Onlinesøgning i danske medier: <http://infomedia.dk/> [adgang: 30.09.2016]

NOiD = *Nye Ord i Dansk — fra 1955 til i dag*: <http://www.dsn.dk/noid> [adgang: 30.09.2016]

ODS = *Ordbog over det Danske Sprog*: <http://ordnet.dk/ods> [adgang: 30.09.2016]

ODS.S = *Ordbog over det Danske Sprogs Supplement*: <http://ordnet.dk/ods> [adgang: 30.09.2016]

Pia Jarvad

Dansk Sprognævn
Worsaaesvej 19, 4. sal
1972 Frederiksberg C
Denmark

jarvad@dsn.dk

